

23. Pasternak J. Die ersten altungarischen Grabfunde nördlich der Karpaten / J. Pasternak // *Archeologia Hungarica*. – 1937. – Bd.21. – S.1–7.

References

1. Fondy Lvivskoho istorychnoho muzeiu.
2. Vahner H. K. Bronzovyi vodolei yz drevneho Halycha / H. K. Vahner // *Sovetskaia arkhelohyia*. – 1963. – №2. – S.254–258.
3. Darkevych V. P. Proyzvedenyia zapadnoho khudozhestvennoho remesla v Vostochnoi Evrope (X–XV vv.) / V. P. Darkevych. – M.: Nauka, 1966. – 148 s.
4. Darkevych V. P. K ystoryi torhovykh svyazei Drevnei Rusy po arkhelohycheskym danniam / V. P. Darkevych // *Kratkye soobshcheniya Ynstytuta arkhelohy AN SSSR*. – 1974. – Vyp.138. – S.93–103.
5. Dyba Iu. R. Dzherela arkhitektury kvadryfoliia z s. Poberezhzia / Iu. R. Dyba // *Arkhitekturnyi visnyk Kyivskoho Natsionalnoho un–tetu budivnytstva ta arkhitektury*. – 2013. – Vyp.1. – S.13–24.
6. Kazanskiy M. M. Vooruzhenye y konskoe snariazhenye slavian V–VII vv. / M. M. Kazanskiy // *Stratum plus*. – SPb.; Kyshynev; Odessa; Bukharest, 2015. – №5. – S.43–95.
7. Kopytko A. D. Zovnishnoekonomichni zviazky Halyskoi i Volynskoi zemel (kinets X – persha polovyna XIV st.): dysertatsiia kand. ist. nauk / A. D. Kopytko. – L., 2003. – 180 s.
8. Lesman Iu. M. Drevnerusskiye nakhodky poiasnoi harnytry hotlandskoho typu v style Urnas / Iu. M. Lesman // XV konf. po yzucheniyu ystoryi, ekonomiky, yazyka y literatury Skandynavskyykh stran y Fynliandy: Tez. dokl.: Ch.I. – M., 2004. – S.231–237.
9. Motsia O. P. Pohrebalye pamiatnyky yuzhnorusskyykh zemel IX–XIII vv. / O. P. Motsia. – K.: Nauk. dumka, 1990. – 153 s.
10. Motsia O. P. Etnichnyi sklad naseleння Pivdenorusskyykh zemel (za materialamy pokhvalnykh pam'iatok IX–XIII st.) / O. P. Motsia // *Arkhelohyia*. – K., 1992. – №1. – S.38–45.
11. Nazarenko A. V. Rus y Hermanyia vo vtoroi polovynе X veka. Nachalo polytycheskyykh vzaymodeistviy. Avtoref. ... k.y.n. – M., 1989. – 20 s.
12. Parchevskiy M. Skandynavskaia nakhodka yz kniazheskoho horoda Halycha / M. Parchevskiy // *Stratum plus*. – SPb.; Kyshynev; Odessa; Bukharest, 2011. – №5: Drevnosty antov. – S.175–182.
13. Pasternak Ia. Staryi Halych: Arkheolohichno–istorychni doslidy u 1850–1943 rr. – Ivano–Frankivsk, 1998 (Krakiv; Lviv, 1944). – 345 s.
14. Stepy Evrazyy v epokhu srednevekovia. – M., 1981. – 304 s.
15. Terskyi S. V. Halysko–Volynska Derzhava ta Skhid (za arkhelohichnyimi zbirkamy Lvivskoho istorychnoho muzeiu) / S. V. Terskyi // *Naukovi zapysky (Lvivskiy istorychniy muzei)*. – Lviv, 2000. – Vyp. IX. – S.179–201.
16. Terskyi S. V. Arkheolohichni materialy z rozkopok Halycha u 2–ii pol. 19 – 1–ii pol. 20 st. u fondakh Lvivskyykh muzeiv: problema katalohizatsii / S. V. Terskyi // *Naukovi zapysky (Lvivskiy istorychniy muzei)*. – Lviv, 2008. – Vyp. XII. – S.8–21.
17. Toropov S. E. Sluchainye nakhodky skandynavskyykh predmetov epokhy vykynhov v Prylmenе: yz kollektsiy Novhorodskoho muzeia / S. E. Toropov // *Arkhelohycheskye vesty*. – Sankt–Peterburh, 2014. – Vyp.20. – S.225–252.
18. Chera S. V. K voprosu o vydelenyи fynno–uhorskoho komponenta v kollektsiyi nakonechnykh strel s horodyshch Alchedar y Ekymautsy / S. V. Chera // *Stratum plus*. – SPb.; Kyshynev; Odessa; Bukharest, 2013. – №5. – S.197–202.
19. Shyrinskyi S. S. Uhorski rechi v kurhanakh Rusi X st. / S. S. Shyrinskyi // *Slov'iano–ruski starozhytnosti*. – K., 1969. – S.118–124.
20. Koperski A. Resultaty ratowniczych prac wykopaliskowych na stanowisku Przemysl, ul. Krasinskiego w 1979 roku / A. Koperski // *Studia i materialy muzealne*. – Przemysl, 1987. – S.10–15.
21. Kunysz A. Przemysl we pradziejach i wczesnym sredniowieczu / A. Kunysz. – Przemysl, 1981. – 200 s.
22. Parczewski M. Początki kształtowania się polsko–ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach. U źródeł rozpadu Słowiańszczyzny na odłamy wschodni i zachodni / M. Parczewski. – Kraków, 1991. – 192 s.
23. Pasternak J. Die ersten altungarischen Grabfunde nördlich der Karpaten / J. Pasternak // *Archeologia Hungarica*. – 1937. – Bd.21. – S.1–7.

Omelchuk B. A., candidate of historical sciences, assistant of tourism cathedra, Lviv Polytechnic National University (Ukraine, Lviv), sudar.lviv@gmail.com

Western vector of cultural and economic relationships of principal Halych

The process of a western vector of cultural and economic relations formation of Halych as a capital city is analyzed in the article. A medieval city Halych emerged and developed significantly due to the trade, the main trends of which were conditioned

by a city geographical location and a political situation as well. Especially important function was a transit trade control during the formation of Halycia–Volyn territory.

Keywords: ancient Halych, archaeological collections, cultural and economic relations, Hungary, Scandinavia, German cities.

Omelchuk B. A., кандидат исторических наук, ассистент кафедры туризма, Национальный университет «Львовская политехника» (Украина, Львов), sudar.lviv@gmail.com

Западный вектор культурно–экономических связей княжеского Галича

Анализируется процесс становления западного вектора культурно–экономических связей столичного города Галича. На фоне общественно–политической истории и географического расположения города анализируются этнические, торговые и культурные контакты. Подана характеристика важнейших археологических памятников этих контактов, большинство из которых еще надлежит углублено изучать.

Ключевые слова: Галич, археологические коллекции, торгово–экономические и культурные связи, Венгрия, Скандинавия, немецкие города.

УДК 94(477.4)«18/19»:654.1

Різник Ю. М., аспірантка кафедри історії України, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (Україна, Черкаси), riznu4ka1990@mail.ru

ПРОЦЕС ВІДКРИТТЯ ТА ПОСЛУГИ ТЕЛЕГРАФНОГО І ТЕЛЕФОННОГО ЗВ'ЯЗКУ НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ В ІМПЕРСЬКИЙ ПЕРІОД

Охарактеризовано відкриття телеграфного і телефонного сполучення та розглянуто послуги, які вони надавали на території Правобережної України наприкінці XIX – на початку XX ст. Методологічною основою дослідження є принципи історизму, узалежнення, системності та науковості об'єктивності. Метою дослідження є комплексне вивчення, наукове осмислення та реконструкція фактів відкриття та надання поштово–телеграфними установами послуг телеграфного і телефонного зв'язку на території Правобережжя в імперський період. Опрацювання різних видів джерел, наукової літератури та використання наукової методики дозволили автору констатувати, що телеграфний і телефонний зв'язок розвивався досить швидко і користувався все більшою популярністю та потребою. Завдяки своїй швидкості телеграфний і телефонний зв'язок був знаряддям господарського регулювання відносин, полегшував співпрацю центру і периферії.

Ключові слова: Правобережжя, пошто–телеграфні установи, телеграф, телефон, зв'язок.

Середина – друга половина XIX ст. характеризується появою та введенням в дію значної кількості новацій у сфері технічних пристроїв. Одними з таких нововведень у сфері техніки, що застосовувалися у роботі поштово–телеграфного зв'язку, стали телеграф і телефон. Вони були вагомим чинником в модернізації країни.

Проблему функціонування телеграфу і телефону висвітлювали А. Статкевич [1], М. Шедлінг [2], В. Ружицький [3], А. Горобчук [4], С. Єсюнін [5]. Та праці зазначених дослідників здебільшого мають локальний характер. Дослідження, в якому б йшлося про діяльність даного виду зв'язку на території всього Правобережжя, на сьогодні не існує. Саме цим визначається актуальність даної статті.

Метою дослідження є комплексне вивчення, наукове осмислення та реконструкція фактів відкриття та надання поштово–телеграфними установами послуг телеграфного і телефонного зв'язку на території Правобережної України в імперський період.

Важливим етапом в історії розвитку зв'язку було створення в 1832 р. російським винахідником П. Шилінгом першого телеграфного апарата. Подальші зусилля інженерів Морзе (США), Якобі (Росія), Бодо (Франція), що розробили досконаліші апарати, призвели до масового поширення телеграфного зв'язку в усьому світі.

Функціонування телеграфного сполучення на території Правобережної України бере початок з 1853 р. Цього року була введена в експлуатацію телеграфна лінія Петербург – Київ, на спорудження якої державна казна витратила 160 тис. руб. У 1854 р. в Російській імперії була введена в дію провідна телеграфна лінія Москва – Київ, телеграфна лінія Київ – Кременчук діяла з 1869 р. Вже на кінець XIX ст. від Києва телеграфна мережа з'єднала фактично всі великі міста України. Це зумовлено зростанням торгово–промислового значенням міст. Так, телеграфне сполучення Варшава – Житомир почало функціонувати в 1857 р. До складу Житомирського телеграфного відділення ввійшла заснована в 1866 р. телеграфна станція в Кам'янці–Подільському. Незабаром такі ж станції з'явилися й в інших містах Подільської губернії. У 1882 р. у Проскурові діяли вже дві телеграфні станції: державна й залізнична [5].

З перших років свого існування, телеграфні станції працювали, як правило, цілодобово, їхніми послугами користувалися переважно державні організації, торговці, промисловці, фінансисти. Для простого народу відправити телеграму було занадто дорого. Адже, наприклад, плата за телеграму з десяти слів із Проскурова в Кам'янець–Подільський у 1880–х рр. становила 30 коп. За такі гроші можна було купити п'ять 800–грамових буханців пшеничного хліба або кілограм телятини вищого ґатунку. Тому дешевше було відправити звичайну поштову листівку або лист за 3 коп. Програвали у терміновості, зате оплата менша. Наприкінці XIX ст. відбулося об'єднання поштових і телеграфних станцій, і в Подільській губернії була створена ціла мережа установ зв'язку, які ділилися на поштово–телеграфні контори (у містах і більших містечках), поштово–телеграфні відділення й поштові відділення (в інших містечках і більших селах) [5].

Перша згадка про наявність телеграфу на території нинішньої Черкащини датується 1867 р. В описі дослідника Д. Н. Янковського згадується, що телеграфна станція заснована в Умані у 1867 р. Притому, вже у 1881 р. з Умані було відправлено 12826 телеграм: урядових – 115, комерційних – 4725, «буденних», як пише дослідник – 7466 та службових телеграм – 320. В Умань надійшло 12194 телеграми [6]. Це говорить про досить динамічні суспільно–економічні процеси, котрі відбувалися того часу на території нинішньої Черкащини, зокрема, в Умані.

27 січня 1884 р. був виданий проект з основними положеннями щодо приватних телеграфних і телефонних ліній. Відповідно зазначеному проекту облаштування телеграфних чи телефонних ліній, призначених для користування приватних осіб, а також правлінських чи громадських закладів, відбувався лише з дозволу Міністерства внутрішніх справ та за проектами, затвердженими ГУПіТ [7, с. 241]. Облаштування приватних телефонних і телеграфних ліній відбувалося безпосереднім розпорядженням на власні кошти прохаючих, але під наглядом назначених для цього чиновників Телеграфного відомства. Суми, які необхідно повернути в казну за облаштування та утримання, обраховувалися за спеціальним технічним бюджетом і вносилися в Державне казначейство [7, с. 242].

Приватні телефонні і телеграфні лінії могли служити для користування самих власників чи тих осіб, яким це буде дозволено за заявами цих власників. Власники приватних телефонних і телеграфних ліній за надання

користуватися їм цими лініями сплачували в казну щороку по 50 руб. за кожен версту дроту до 10 і по 25 руб. за кожен версту більше цієї відстані. По відношенню утримання приватних ліній постійно у відповідному стані, власники підкорялися всім правилам та інструкціям, які видавало на цей рахунок керівництво Телеграфного відомства [7, с. 243].

Поряд з приватними особами про заснування телеграфу прохала і міська громада. Їхню думку висловлювали працівники чи керівники установ зв'язку. Наприклад, начальнику Київського поштово–телеграфного округу надіслано прохання про відкриття телеграфної станції при Мокро–Калигирському поштовому відділенні [8, арк. 1]. Начальник станції пропонував зацікавленим особам сприяти казні в облаштуванні телеграфу. Відповіді про згоду надати фінансову допомогу на відкриття телеграфу надходили не від багатьох і не на великі суми. Отримано відповідь від місцевого землевласника Клечановського – письмова згода на 50 руб. і від землевласника з Антонівки Єнича – словесна згода на 50 руб. [8, арк. 6]. Управління товариства Киселівських цукрових і рафінадних заводів великої участі в облаштуванні телеграфу не приймали, але для всезагального блага справи надали одноразову грошову дотацію в сумі 200 руб. [8, арк. 12]. На жаль, не всі бажані мали змогу підтримати матеріально заснування телеграфу у місті, але власну думку вони висловлювали офіційно. Так, міщани євреї Мокро–Калигирського міщанського товариства односторонньо визнали про потребу у влаштуванні телеграфу при місцевому поштовому відділенні. Однак через скруту в економічному відношенні населення, вони односторонньо відмовилися надавати 200 руб., а висунули пропозицію, за якою начальник Мокро–Калигирського поштового відділення мав надіслати клопотання про влаштування телеграфу за державний рахунок [8, арк. 13].

З поширенням мережі телеграфного і телефонного сполучення спостерігалися порушення у їхній роботі та використанні. Штаб Київського військового округу звернув увагу на те, що багато фірм та торгових підприємств в телеграфному спілкуванні між собою користувалися умовними шифрами, хоча особисті телеграми на умовній чи шифрованій мові не допускалися [9, арк. 111]. Деякі установи поштово–телеграфного відомства ціленаправлено шифрували телеграми по переводах, адресованих кавказьким тубільцям магометанського віросповідання [9, арк. 35].

Існувало багато випадків незаконного використання поштово–телеграфного сполучення злочинним шляхом. В червні 1907 р. до м. Шполи надіслали розпорядження: «Очільникам видати себе за агентів і слідкувати чи не підключають до службових дротів апарати для прослуховування сигналу та для передачі фальшованих переводних телеграм» [10, арк. 49]. Згодом, 22 червня 1907 р., прийшло доповнення, що в одному з поштово–телеграфних округів під видом залізничних агентів і під приводом випробування дротів, виявлено випадки підключення незаконним шляхом до дротів, які йдуть по стовпах залізничних телеграфних ліній. Метою таких підключень злодії вказували слідкування за роботою станції, а насправді, підключалися для передачі фальшованих перевідних телеграм [10, арк. 16].

Передбачалися правила передачі телеграфної кореспонденції телеграфами залізниць у військовий час. І

лютого 1894 р. опублікований циркуляр, за яким негайно по отриманню повідомлення про мобілізацію військ, начальник казенної і управляючий (директор) приватної залізничної дороги давав по довіреній кожному з них дорозі циркулярну телеграму з адресою «По мобілізації». З моменту отримання такої телеграми отримання і передача телеграфної кореспонденції по залізничним дорогам телеграфу відбувалася відповідно правилам [11, арк. 50–54].

Телефонний зв'язок при поштових та поштово-телеграфних установах Російської імперії ввійшов в дію з 1880-х рр. Винайшов телефон у 1876 р. американець Олександр Белл. Тогочасний телефонний зв'язок передбачав надавати послуги приватним особам, приватним промисловцям та компаніям за спеціальними договорами (особисті телефонні мережі), казенним установам, міським керівництвам та залізницям. У більшості великих міст Правобережжя поштові установи, враховуючи збільшення протяжності телефонних ліній та вдосконалення технічних можливостей, розпочали надавати сервіс телефонного зв'язку. На початок ХХ ст. більшість великих міст Правобережної України сполучалися телефонною мережею. Оплата за користування телефоном для приватних одиниць становила 150 руб. за рік, а для міських та казенних установ – 75 руб. [2, с. 661].

Телефонний зв'язок на території України почав розвиватися з 1 квітня 1886 р. Саме тоді в Києві була відкрита перша телефонна станція. Спочатку вона обслуговувала 88 абонентів, через чотири роки кількість щасливчиків досягла 296, а у всіх поштово-телеграфних установах міста відкрилися розмовні пункти. На проведення та оснащення цієї мережі сума витрат становила 40 тис. руб. Згодом, протягом 1886–1887 рр., на її розширення витратили ще додатково 10 тис. [1, с. 659]. У Києві на 1893 р. налічувалося 175 користувачів телефонами. Устаткування для Київської телефонної станції закупили у шведської компанії «Еріксон», відомої на той час. Київська телефонна мережа з числом 1278 абонентських номерів на кінець ХІХ ст. займала перше місце в Російській імперії [1, с. 680].

Передача телеграфних депеш проходила по всій телефонній сітці. Начальником Київського поштово-телеграфного відділку був виданий наказ про передачу телеграфних депеш по телеграфу і телефону. У ньому зазначалося: настільний телефонний апарат повинен бути установлений в телеграфній апаратній на окремому столі; бажаючи користуватися обміном депеш по телефону подають про це заявку начальнику контори з грошовим авансом в 20 рублів; 10 коп. за кожну телефонну телеграму без врахування кількості слів; по закінченню кожного року повинна подаватися не пізніше 10 січня відомість про збір за рік по 10 коп. за користування телефоном [12, арк. 36]. У грудні 1890 р. вийшло розпорядження, яке стосувалося витрат на ремонт телеграфних ліній, введення нової форми звітності витрат, що ставала спрощеною [12, арк. 29].

Повідомлення про перший телефон у Черкасах зафіксоване 18 серпня 1907 р. Цей рік можна вважати становленням першої телефонної мережі на Черкащині. Адже тоді в Черкасах уже було 40 абонентів, з числа заможних людей та державних службовців. Кількість абонентів впродовж наступних чотирьох років, збільшилася до 250 [13].

З даних канцелярії Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора за 1907–1908 рр., дізнаємося про телефонне сполучення в м. Черкаси. Інженер М. Фазли, електротехнік К. Іванов, генерал-лейтенант О. Корнілович просили про дозвіл на право встановлення і експлуатації телефонного зв'язку загального користування в м. Черкаси. Іванов пропонував абонплату за телефон загального користування в перший рік 73 руб. 75 коп., з другого року – 25 руб. А від Фазли пропозиція – незмінно 40 руб. Тому хотіли дати дозвіл на встановлення і експлуатацію телефонного зв'язку загального користування К. Іванову на запропонованих вище умовах [14, арк. 18]. Чітко визначені телеграфні ознаки для української абетки по азбуці Морзе.

В ЦДІАК України у фонді управління Київського поштово-телеграфного округу Головного управління пошт і телеграфів знаходиться справа, яка стосується технічної частини – про облаштування міського телефонного сполучення Сміла – Черкаси по телеграфних дротах. Для цього сполучення потрібно: проволоки по 1 руб. 85 коп. за пуд (сума – 259 руб.); в 3 м. – 19 пудів по 1 руб. 92 коп. за пуд (сума – 36 руб. 48 коп.); загальна сума – 295 руб. 48 коп. – для облаштування телефонного сполучення Сміла – Черкаси. Плата за телеграфні дзвінки на протязі 3 хв.: звичайні розмови – 15 коп., термінові – 45 коп., за замовну розмову – 20 коп. Розмови дозволялися по заявках більше 3 хв., а саме 6–9 хв., але оплата знімалася за кожні 3 хв. Окремо [15, арк. 13].

Великий інтерес до розвитку телефонної мережі виявили незабаром і у повітових містах. Так 31 березня 1912 р. Канівська повітова земська управа оприлюднила звернення до волосних правлінь Канівського повіту, сільських старост Корсунської волості такого змісту: «Повітова управа, яка розпочинає будувати телефонну мережу в Канівському повіті, потребує працівників з числа осіб, які проходили службу в інженерних військах. Управа просить повідомити їй, хто з таких осіб згодний піти працювати за плату від 75 коп. до 1 руб. в день» [6].

Варто згадати тодішніх голів повітових містечок, котрі сприяли розвитку телефонної мережі і словом, і ділом. Зокрема, на зібранні Звенигородської міської думи 8 грудня 1913 р., міський голова висловив пропозицію дозволити повітовому земству безкоштовне облаштування телефонної мережі міськими вулицями, оскільки це все в інтересах міста: «...облаштування телефону надасть деякі зручності населенню» [6].

Встановлення індивідуального телефонного зв'язку було дозволено лише окремим особам та за наявності важливої на те причини. В межах діяльності Смілянської поштово-телеграфної контори такі випадки мали місце між найбільшими сільськогосподарськими одиницями та важливими підприємствами краю, а також при мастках знатних громадян. Із справ ЦДІАК України за 1907 р., дізнаємося про розршення землевласнику графу Бобринському встановлення телефону із м. Сміла до Володимирівки, із звільненням від плати в казну 150 тис. рублів. Міністр внутрішніх справ дозволив встановлення графом Бобринським телефонного сполучення приватного користування між економією в м. Ротмистрівка і Володимирівською економією поряд із залізничною станцією Володимирівка Південно-Західних доріг, без зібрання в дохід казни плати в 25 руб. в рік за конкуренцією телеграфу на залізничній станції

Володимирівка, але при умові збереження конкурентної плати в розмірі 150 руб. в рік за Смілу і Ротмистрівку [16, арк. 10]. Телефон зіграв тут серйозну роль, так як багато економій в повіті пов'язані між собою і частково з приватними особами.

Дозволено встановити телефонне сполучення довіреному опікунського управління над майном княгині Параскеви Олександрівни Урусової Миколі Євгенійовичу Вільчеку у зв'язку з клопотанням для власних цілей телефонного сполучення між конторою Шполянського маєтку Урусової і Терешківським маєтком [17, арк. 75]. 20 квітня 1912 р. вийшов наказ про дозвіл для власних потреб телефонного сполучення у зв'язку з його клопотанням між Матусівським буряково-цукровим заводом і економіями Куцовською, Станіславчиком, Макіївкою довіреному Александровського товариства цукрових заводів, управляючому Куцовським маєтком, кандидату сільського господарства Глібу Кошанському [18, арк. 88].

Нерідко міські управи вдавалися до облаштування власних телефонних станцій. Так, маємо факт подібних робіт. Влаштуваючи власну телефонну станцію в Черкасах управа прийняла рішення: «...поставити стовпи від Черкас до Дахнівки і перенести дріт зі стовпів контрагента черкаської міської мережі». Окрім того управа, за підтримки В. В. Албранда, порушила питання перед ГУПіТ по передачу державного телефону Черкаси – Сміла в підпорядкування земства [6].

Маємо відомості й про стан облаштування телефонної мережі й на інших досліджуваних територіях. Відомий дослідник історії Бердичівщини Володимир Ружицький [3, с. 8] дослідив та описав появу перших телефонів у Бердичеві. Восени 1890 р. за наказом начальника міської управи питання телефонного сполучення обговорювалося на засіданні міської думи. У 1891 р. у новозбудованому двоповерховому будинку на розі вулиць Махнівської та Училищної на другому поверсі відкрилась телефонно-телеграфна станція на 100 абонентів (перший поверх займала поштова контора). Загальна довжина абонентських ліній становила 12 верст (12,8 км). Але абонентів на всю ємність телефонної станції, окрім офіційних установ, не знаходилося. Місцеві підприємці збунтувалися проти проведення телефону в їхні будинки [19, с. 157–158].

У місті з'явилися службовці нової професії – телефоністки. Офіційно – «телефонні баришні». Коли абонент викликав станцію, вони обов'язково повинні були запитати «Что угодно?» і з'єднувати з потрібним номером. Жодного слова більше, крім цієї фрази, їм говорити заборонялося – під страхом звільнення з роботи. До речі, слово «алло», як похідне від французького, почало використовуватись значно пізніше, хоча й було запропоноване для вітання по телефону 15 серпня 1877 р. [20].

У Ружині, Волинської губернії, після введення там у 1910 р. телефонної станції, діяли наступні Правила користування телефоном. Для переговорів по телефону з одним із абонентів, внесених до телефонної мережі, необхідно перш за все викликати центральну станцію. Виклик здійснювався швидкими і рівномірними поворотами 4–6 разів рукояткою апарату. Потім, не очікуючи дзвінка у відповідь, потрібно зняти слухову трубку з гачка, піднести її до вуха і чекати відповіді. З отриманням з центральної станції питання «Что угодно?»,

варто сказати в розмовний ріжок апарату з ким із абонентів бажали говорити, називаючи при цьому номер і прізвище абонента. З отриманням відповіді «готово», слухову трубку повісити на гачок і викликати абонента, роблячи всі дії, як і при виклику станції. По закінченню розмови слухову трубку обов'язково повісити на гачок і дати відбій (три короткі дзвінки на півоберта кожний), що служило сигналом про закінчення розмови для роз'єднання абонентів [21, с. 156].

Значимо, що у 1900 р. у Житомирі було 104 телефонних абоненти. Перша телефонна станція там з'явилась у березні 1890 р. [22]. Телефонний зв'язок як засіб спілкування між підприємцями, владою та жителями вносив досить вагому частку у розбудову економіки. Тільки 1900 р. дав Бердичеву загальний торговий обіг у сумі більше 17 млн. 800 тис. золотих рублів, Житомиру – 7 млн. 900 тис., Вінниці – 2 млн. 700 тис. Все це не без допомоги телефонного зв'язку [4]. У 1913 р. телефонна станція Бердичева обслуговувала більше 200 абонентів, при конторі також діяла й ощадна каса [4].

Канцелярія Київського, Подільського, Волинського генерал-губернатора, справи якої знаходяться в ЦДІАК України, повідомляє про облаштування телефонів у м. Луцьк та в повіті. На липень 1904 р. в м. Луцьк всього 30 телефонних ліній і центральна телеграфна станція при поліцейському управлінні [23, арк. 3]. Але цього не було достатньо для доброго функціонування телефонного сполучення. Потрібно придбати 31 телефонний апарат, а саме для квартир станових представників – 5, волосних правління – 16, поліцейських урядників – 6, мирових посередників – 2, предводителя дворянства – 1, представника з'їзду мирових посередників – 1 [23, арк. 4]. В Луцькому повіті, за тодішніми цінами, повне облаштування телефонної мережі коштувало не більше 30000 руб. Наступні розрахунки показують вартість затрат на встановлення телефонів. Облаштування телефонної мережі на 453 версти коштував 28584 руб., 31 апарат по 50 руб. кожний – 1550 руб., 2 акумулятори – 80 руб. [23, арк. 12зв]. Такі затрати зовсім не значні в порівнянні з користю, які могли принести телефони місцевому населенню.

На Поділлі перші телефонні мережі виникли в Кам'янці-Подільському (1906 р.), Вінниці (1907 р.) і невеликому прикордонному містечку Збриж (1908 р.). У тому ж 1908 р. вирішили телефонізувати й Проскурів. Після конкурсу, проведеного міською думою, право на телефонізацію надали підприємцям Герцу Броді та Гойхману. Саме вони запропонували кращий проект і найменшу абонентну плату – 42 руб. на рік з одного номера. У різних містах плата за телефон була різною. Наприклад, у губернському Кам'янці-Подільському власники телефонів платили на рік 75 руб. Броді й Гойхман швидко впоралися із прокладанням мережі, і в 1909 р. телефонний зв'язок у Проскурові почав діяти. Наступного року проскурівська телефонна мережа мала довжину 13 верст і нараховувала 58 абонентів [5].

З фонду Канцелярії Київського, Подільського, Волинського генерал-губернатора дізнаємося про облаштування телефонної мережі в Київській губернії. Київський губернський комітет на засіданні 8 травня 1908 р. встановив доручити управі детально розробити питання про облаштування телефонної мережі в губернії. Загалом проголосували 296 особи. Із них 143 висловили

свою згоду, до того ж багато з них взяли на себе досить великі затрати по облаштуванню ліній. 153 – відмовилися від приєднання до телефонного сполучення (87 – волосне правління, 30 – казенні заклади та чиновники, 6 – священники, 5 – заводи, 25 – приватні особи). Деякі з тих, що відмовилися, хотіли б приєднатися на більш пільгових умовах, а деякі – взагалі за рахунок земства [24, арк. 1–3].

Отже, поштове відомство в другій половині XIX – на початку XX ст. розширило сферу послуг зв'язку. Жваві темпи технічного розвитку дозволили включити до поштових послуг телеграфне та телефонне сполучення. Телеграфний і телефонний зв'язок розвивався достатньо динамічно, користуючись все більшою популярністю та потребою. Завдяки цьому обмін інформацією став стрімкішим та якіснішим. Телеграфний і телефонний зв'язок відігравав важливу роль у роботі поштово-телеграфного відомства, виробничо-господарській діяльності суспільства, управлінні державою, в задоволенні культурно-побутових потреб населення. Адаже недостатній рівень послуг телеграфного і телефонного сполучення призвів би до зниження темпів економічного розвитку та зниження рівня життя населення.

Список використаних джерел

1. Статкевич А. Почта и телеграф в царствование Александра III / А. Статкевич // Почтово-телеграфный журнал. – Отдел неофициальный. – 1901. – Июль. – С.650–700.
2. Шедлинг М. Ю. Двадцатипятилетия телефона в России / М. Ю. Шедлинг // Почтово-телеграфный журнал. – Отдел неофициальный. – 1906. – Сентябрь. – С.657–666.
3. Ружицький В. Коли задзвонив телефон (3 історії Бердичева) / В. Ружицький // Земля Бердичівська. – 1993. – 27 січня. – №7. – С.8.
4. Горобчук А. Дореволюційний період / А. Горобчук // Історія електрозв'язку Бердичівського району. – 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://my.berdychiv.in.ua/images/zviazok/z_002.htm
5. Єсунін С. Телеграф, телефон, радіо: перші кроки на Поділлі / С. Єсунін // ye.ua. – 2010. – 12 листопада. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ye.ua/news/news_959.html
6. Історія електрозв'язку Черкащини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cherkasy.ukrtelecom.ua/about/historyck>
7. Открытие телеграфа и телефона // Поштово-телеграфный журнал. – С.241–244.
8. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф.696. – Оп.6. – Спр.19. – 278 арк.
9. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф.627. – Оп.1. – Спр.10. – 159 арк.
10. Там само. – Ф.889. – Оп.1. – Спр.5. – 198 арк.
11. Там само. – Ф.627. – Оп.1. – Спр.5. – 43 арк.
12. Там само. – Ф.351. – Оп.2. – Спр.14. – 81 арк.
13. Історія таксофонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hm.ukrtelecom.ua/services/customers/payphones/history>
14. ДАЧО. – Ф.350. – Оп.1. – Спр.5. – 96 арк.
15. ЦДІАК України. – Ф.442. – Оп.660. – Спр.48.
16. Там само. – Ф.692. – Оп.1. – Спр.2202.
17. ДАЧО. – Ф.889. – Оп.1. – Спр.10. – 176 арк.
18. Там само. – Спр.12. – 307 арк.
19. Миронова О. Д. Історія районного узла зв'язу / О. Д. Миронова // Бердичівська земля в контексті історії України: Науковий збірник Велика Волинь: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині / Відп. редактор М. Ю. Костиця. – Т.19. – Житомир: МАК, 1999. – С.157–158.
20. Історія слова «алло» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pikabu.ru/story/istoriya_slova_quotalloquot_1412577
21. Махорін Г. Л. Історія Ружинщини: Нариси і документи / Г. Л. Махорін. – Житомир: Волинь, 2000. – 160 с.
22. Електрозв'язок Житомирщини. До дня працівників радіо, телебачення та зв'язку. – 16.11.2000. / ВАТ «Укртелеком», Житомирська дирекція, м. Житомир, 2000 р.
23. ЦДІАК України. – Ф.442. – Оп.657. – Спр.132. – 28 арк. – 1904–1905 рр.
24. Там само. – Оп.663. – Спр.14. – 51 арк. – 1910–1911 рр.

References

1. Statkevich A. Pochta i telegraf v tsarstvovanie Aleksandra III / A. Statkevich // Pochtovo-telegrafnyy zhurnal. – Otdel neofitsialnyy. – 1901. – Iul. – S.650–700.
2. Shedling M. Yu. Dvadstatipiatiletia telefona v Rossii / M. Yu. Shedling // Pochtovo-telegrafnyy zhurnal. – Otdel neofitsialnyy. – 1906. – Sentiabr. – S.657–666.
3. Ruzhytskyi V. Koly zadzvonyv telefon (Z istorii Berdycheva) / V. Ruzhytskyi // Zemlia Berdychivska. – 1993. – 27 sichnia. – №7. – S.8.
4. Gorobchuk A. Dorevoliutsiyni period / A. Gorobchuk // Istoriiia elektrosviazku Berdychivskogo raionu. – 2003. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://my.berdychiv.in.ua/images/zviazok/z_002.htm
5. Iesiunin S. Telegraf, telefon, radio: pershi kroky na Podilli / S. Iesiunin // ye.ua. – 2010. – 12 lystopada. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://ye.ua/news/news_959.html
6. Istoriiia elektrosviazku Tserkashchyny [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.cherkasy.ukrtelecom.ua/about/historyck>
7. Otkrytie telegrafa i telefona // Poshtovo-telegrafnyy zhurnal. – S.241–244.
8. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arxiv Ukrainy v m. Kyievi (dali – TsDIAK Ukrainy). – F.696. – Op.6. – Spr.19. – 278 ark.
9. Derzhavnyi arxiv Tserkaskoi oblasti (dali – DATsO). – F.627. – Op.1. – Spr.10. – 159 ark.
10. Tam samo. – F.889. – Op.1. – Spr.5. – 198 ark.
11. Tam samo. – F.627. – Op.1. – Spr.5. – 43 ark.
12. Tam samo. – F.351. – Op.2. – Spr.14. – 81 ark.
13. Istoriiia taksofoniv [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.hm.ukrtelecom.ua/services/customers/payphones/history>
14. DATsO. – F.350. – Op.1. – Spr.5. – 96 ark.
15. TsDIAK Ukrainy. – F.442. – Op.660. – Spr.48.
16. Tam samo. – F.692. – Op.1. – Spr.2202.
17. DATsO. – F.889. – Op.1. – Spr.10. – 176 ark.
18. Tam samo. – Spr.12. – 307 ark.
19. Mironova O. D. Istoriiia rayonnogo uzla svyazi / O. D. Mironova // Berdychivska zemlia v konteksti istorii Ukrainy: Naukovyi zbirnyk Velyka Volyn: Pratsi Zhytomyrskogo naukovo-kraieznavtsogo tovarystva doslidnykiv Volyni / Vidp. redaktor M. Yu. Kostytsia. – T.19. – Zhytomyr: MAK, 1999. – S.157–158.
20. Istoriiia slova «allo» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://pikabu.ru/story/istoriya_slova_quotalloquot_1412577
21. Maxorin G. L. Istoriiia Ruzhynshchyny: Narysy i dokumenty / G. L. Maxorin. – Zhytomyr: Volyn, 2000. – 160 s.
22. Elektrosviazok Zhytomyrshchyny. Do dnia pratsivnykiv radio, telebachennia ta zviazku. – 16.11.2000. / VAT «Ukrtelekom», Zhytomyrska dyrektsiia, m. Zhytomyr, 2000 r.
23. TsDIAK Ukrainy. – F.442. – Op.657. – Spr.132. – 28 ark. – 1904–1905 rr.
24. Tam samo. – Op.663. – Spr.14. – 51 ark. – 1910–1911 rr.

Riznyk Y. M., postgraduate student of Department of History of Ukraine, Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi (Ukraine, Cherkasy), riznu4ka1990@mail.ru

Establishment and service of the telegraph and telephone connection in the right-bank Ukraine at the time of the empire

The article characterizes the establishment of the telegraph and telephone connection, reviews the service they provided on the territory of the Right-bank Ukraine at the end of XIX – beginning of the XX century. The methodology of the study stands on the principles of historicism, generalization, consistency and scientific objectivity. The research paper aims at comprehensive studying, scientific understanding and restoration of the facts about establishment and providing Telegraph and telephone service by the postal and Telegraph institutions in the Right-bank Ukraine at the time of the empire. Processing of various data sources, scientific literature, and application of scientific methodology enable the author to state that the development of the Telegraph and telephone connection was quite rapid, and its demand and popularity were growing upon request. Due to its speed, the connection had become a tool of regulation of commercial relations, facilitated cooperation between the center and provinces.

Keywords: the Right-bank Ukraine, postal and Telegraph institutions, Telegraph, telephone, connection.

Riznyk Yu. H., aspirantka kafedry istorii Ukrainy, Cherkasskii natsionalnyi universitet im. B. Khmelnytskogo (Ukraina Cherkassy), riznu4ka1990@mail.ru

Процесс открытия и услуги телеграфной и телефонной связи на Правобережье в имперский период

Охарактеризованы открытия телеграфного и телефонного сообщения и рассмотрены услуги, которые они оказывали на территории Правобережной Украины в конце XIX – начале XX в. Методологической основой исследования

являются принципы историзма, обобщения, системности и научной объективности. Целью исследования является комплексное изучение, научное осмысление и реконструкция фактов открытия и предоставления почтово-телеграфного учреждения услуг телеграфной и телефонной связи на территории Правобережья в имперский период. Обработка различных видов источников, научной литературы и использования научной методики позволили автору констатировать, что телеграфная и телефонная связь развивалась достаточно быстро и пользовалась все большей популярностью и потребностью. Благодаря своей скорости телеграфная и телефонная связь была орудием хозяйственного регулирования отношений, облегчала сотрудничество центра и периферии.

Ключевые слова: Правобережье, почтово-телеграфные учреждения, телеграф, телефон, связь.

* * *

УДК 94:373.5(477.53)«1861/1917»

Капшук Ю. С.,
аспірантка кафедри історії та культури України,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького державного
педагогічного університету імені Григорія Сковороди»
(Україна, Переяслав-Хмельницький), dubn@bk.ru

ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ ВЧИТЕЛІВ ТА ВИХОВАНЦІВ СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1861–1917 РР.)

З'ясується процес формування складу вчителів та вихованців, освітній рівень вчителя середніх освітніх установ Полтавської губернії у другій половині XIX – початку XX ст.

Мета дослідження – на основі вивчення джерел та зобутків історіографії з'ясувати особливості складу викладачів та вихованців у середніх навчальних закладах Полтавської губернії. У процесі опрацювання комплексу джерел були використані загальнонаукові методи: аналітичний, узагальнюючий, індуктивно-дедуктивний, системний, метод актуалізації та історико-типологічний.

У другій половині XIX ст. – початку XX ст. вчителями у середніх закладах освіти працювали випускники університетів, вчительських інститутів, духовних семінарій, вищих жіночих курсів, жіночих гімназій, інститутів шляхетних дівчат. Переважно в усіх навчальних закладах Полтавської губернії особливо вимогливим було ставлення до професійних та особистих якостей викладача.

Помітно спостерігається тенденція до збільшення кількості учнів середніх навчальних закладів Полтавської губернії. Це свідчить про зростання авторитету таких освітніх установ, які надавали середню освіту та можливість після її закінчення вступати до вищих освітніх закладів. Вихованці середніх навчальних закладів Полтавської губернії були із різних верств соціуму, але переважали представники заможних станів. Поскілки здобуття середньої освіти потребувало коштів, то представники незаможного селянства через відсутність фінансових можливостей були позбавлені можливості навчатися.

Ключові слова: вихованці, викладачі, навчальний заклад, склад.

Важливе місце серед проблем історії культури України посідає дослідження особливостей формування складу вчителів та вихованців у середніх навчальних закладах освіти. Це дозволить простежити історичні закономірності генези формування педагогічного та учнівського складу Полтавської губернії, прокласти своєрідний «місток» між минулим і сучасністю. Набутий досвід вирішення освітніх проблем у XIX – початку XX ст. є досить важливим, а тому його варто враховувати і практично використовувати сучасним представникам влади та педагогам.

Серед публікацій, які висвітлювали інформацію стосовно формування складу вчителів та вихованців середніх освітніх установ Полтавської губернії, були праці І. Ф. Павловського, Т. О. Благова, А. Д. Ромашкевича, А. В. Кудрицького, В. Є. Бучневича. У ході наукового пошуку виявлено, що визначена нами проблема ще не була предметом окремого цілісного наукового аналізу. Деякі аспекти стосовно зазначеної теми дослідження знайшли відображення в працях П. І. Бодянского, Б. В. Тіглінова, Н. Дорохольського, А. Титовича, І. Слепушкина, Н. Пігуренка та інших.

Педагогічний склад будь-якого закладу освіти є вирішальним чинником у забезпеченні НВП. Особистість вчителя полягала в тому, щоб «являть собою образец всего благородного и добродетельного, иметь цель определить до мелочей круг действий и обязанностей каждого учащегося лица и установить твердый внешний порядок в учебном заведении» [11, с. 17–18]. Погляди багатьох викладачів базувалися на основах доброти, об'єктивності, гуманності, любові і поваги до всіх учнів незалежно від походження, врахування індивідуальних особливостей. Разом з цим, вчитель виконував суворо регламентовані інструкції, офіційні обов'язки. Зокрема, про одне із зобов'язань викладача вказувалося у циркулярі МНО, де зазначалося про прихід на роботу у службовому одязі з нагородами освітньої установи. Ідея царського уряду полягала в наступному: «вся сутність – у плані, виконавці – справа другорядна.

Досить високий педагогічний склад був у гімназіях Полтавської губернії. Вчителями працювали випускники університетів, вчительських інститутів, духовних семінарій, вищих жіночих курсів, жіночих гімназій, інститутів шляхетних дівчат.

Кожен викладач повинен мати крім університетської освіти документ про закінчення вчительських курсів. Якщо не було закінченої університетської освіти, претендента призначали педагогом нових мов склавши іспити на звання вчителя. Після стажування, яке тривало від 4 місяців до року отримувалася посада вчителя, а при вступі на посаду учителі присягалися на вірність службі. Педагоги мали право викладати декілька предметів в освітній установі.

На викладацьку посаду в гімназії мали право претендувати досвідчені учителі, що певний час працювали у системі освіти. Щоб працювати на цій посаді потрібно мати досить високий чин – 6-й, а позаштатним учителям – 9-й). Отримавши цю посаду викладачі повинні відпрацювати 4 роки у гімназії для затвердження чину.

В жіночих гімназіях Полтави і Кременчука переважна більшість викладацького складу становили випускниці Вищих жіночих Бестужевських курсів, Смольного інституту. Викладачі духовних училищ та повітових училищ уже в I половині XIX ст. мали переважно семінарську освіту. В основному перевага надавалася випускникам місцевої семінарії. Серед викладацького складу певну частку викладачів становили священники, які, крім релігійних дисциплін, викладали також грецьку і латинську мови, чистописання.

Засновниця і перша попечителька Полтавського інституту шляхетних дівчат княгиня В. Репніна особисто піклувалася про підбір кваліфікованих учителів. Переважно у закладі особливо вимогливим було ставлення до професійних та особистих якостей викладача. Запорукою успішного розв'язання освітньо-виховних завдань був перелік чеснот і добродітностей, регламентованих для викладацького складу закритих дворянських інституцій [7, с. 35]. Серед викладацького складу в інституті були яскраві особистості. Зокрема у навчальному закладі було сузір'я видатних представників української, чеської, російської культур. За навчальною частиною понад 30 років здійснював нагляд видатний український байкар, колишній ректор Харківського університету В. Каразіна, професор цього ж університету П. П. Гулак-Артемівський. Значимо, що п'ять доньок